

16. Het voormalige Ministerie van Onderwijs en Cultuur

Jeffrey Tyssens

16.1. *Bibliografie*

De belangrijkste publicatie over de geschiedenis van het ministerie, zijn wijzigende organisatie, de dienstgewijze gedecentraliseerde diensten en de adviesorganen is ongetwijfeld:

VAN DER CRUYSSSEN (C.). *Het Ministerie van Onderwijs en Cultuur (1878-1884, 1907-1991). Deel I. Organisatie*. Brussel, 1995.

Andere publicaties kunnen opgespoord worden via:

DEPAEPE (M.), DE VROEDE (M.), LORY (J.), SIMON (F.) e.a. *Bibliografie van de bronnen voor de geschiedenis van het voorschools, lager, normaal- en buitengewoon onderwijs in België, 1830-1959*. Gent, 1991.

DE VROEDE (M.), LORY (J.), SIMON (F.) e.a. *Bibliografie van de geschiedenis van het voorschools, lager, normaal- en buitengewoon onderwijs in België, 1774-1986*. Leuven, 1988.

16.2. *Historisch overzicht*

Vanaf de onafhankelijkheid tot 1840 kwamen de bevoegdheden inzake onderwijs, wetenschappen, letteren en schone kunsten toe aan het Ministerie van Binnenlandse zaken. Van 18 april 1840 tot 13 april 1841 werd deze competentie op aanzetten van Charles Rogier overgeheveld naar de portefeuille Openbare werken die hij dan beheerde, maar meteen daarna werden de bewuste materies weer ondergebracht bij Binnenlandse zaken waar zij zouden blijven tot 1878. De liberale regering geleid door Frère-Orban innoveerde in dat bewuste jaar door op 19 juni 1878 een gespecialiseerd Ministerie van Openbaar onderwijs op te richten. De bevoegdheden werden gedefinieerd door het KB van 26 november 1878 (dat nog geen culturele materies aan het departement toeweest). Wanneer de katholieke partij de parlementsverkiezingen van 10 juni 1884 glansrijk won en een

homogene regering kon vormen, werd het omstreden ministerie meteen afgeschaft (reeds op 16 juni). De zuiver educatieve competenties werden overgeheveld naar het departement van oorsprong, dat werd omgedoopt tot Ministerie van Binnenlandse zaken en Openbaar onderwijs. De bevoegdheden inzake wetenschappen, letteren en schone kunsten verhuisden voorlopig naar het Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Openbare werken, tot zij op 26 augustus 1888 weer naar Binnenlandse zaken en Openbaar onderwijs werden toegeschoven. Op 18 juni 1895 kwam het pakket schone kunsten weer bij Landbouw en Openbare werken terecht. Een zekere concentratie van deze educatieve en culturele bevoegdheden in een gespecialiseerd ministerie werd pas weer doorgevoerd op 2 mei 1907 met de oprichting van het Ministerie van Wetenschappen en Kunsten (dat men kost wat kost niet met de symbolische naam "Openbaar onderwijs" wilde tooien). De interne organisatie van het departement onderging nog wel wat wijzigingen in de daaropvolgende jaren, maar het verloor geen van deze competenties (voor de organogrammen verwijs ik naar het boek van Christine Van der Cruyssen, zie de bibliografie bij dit onderdeel). De bevoegdheden inzake technisch onderwijs, landbouwonderwijs en andere specifieke opleidingstypes werden nooit bij deze educatieve bevoegdheidspakketten ingedeeld, ook niet in de periode 1878-1884. Zij ressorteerden zowat steeds onder de aanverwante diensten van het Ministerie van Binnenlandse zaken en vervolgens onder de "technische" ministeries die er vanaf de jaren 1880 van werden afgesplitst. Het betreft in hoofdzaak de departementen Landbouw, Industrie en Arbeid, tenslotte ook Economische zaken.

Een "echt" Ministerie van Openbaar onderwijs werd pas weer opgericht door het KB van 17 december 1932 (dit was een liberale eis na de schoolpolitiek geladen verkiezingen van november). Voor de eerste maal werd geprobeerd om meteen ook de bevoegdheden inzake technisch en agrarisch onderwijs naar het herdoopte departement over te hevelen, maar dat lukte slechts zeer gedeeltelijk. De desbetreffende bevoegdheden werden nu immers gedeeld met de departementen van herkomst, enerzijds Landbouw, anderzijds Nijverheid en Arbeid (tot in 1934 deze "halve" bevoegdheid inzake technisch onderwijs werden overgedragen aan Economische zaken). Deze laatste behielden een technische bevoegdheid (waaronder de inspectie), terwijl enkel administratieve bevoegdheden (zoals de subsidiëring) naar Openbaar onderwijs gingen. De coördinatie moest worden verzorgd door een interministerieel comité dat door de minister van Openbaar onderwijs werd voorgezeten en dat het gezag uitoefende over de Dienst van het technisch onderwijs van hetzelfde departement. Deze bevoegdheidsdeling leidde op korte tijd naar een administratief imbroglio, wat de roep op een werkelijke bevoegdhedenconcentratie natuurlijk versterkte. De verklaring voor deze constructie was louter politiek: de katholieke partij wilde de steevast liberale of socialistische minister van Openbaar onderwijs geen alomvattende competentie over het veld toestaan. Een quasi volledige concentratie kwam er dan ook maar pas met het besluit van de Regent van 8 januari 1946, niet toevallig op het moment dat de CVP in de oppositie was gestapt. Daarmee was de bevoegdhedenproblematiek evenwel nog niet afgehandeld. Het departement Openbaar onderwijs moest immers ook de bevoegdheid over de scholenbouw van het rijk delen met het Ministerie van Openbare werken. Ook hier was bevoegdheidsdeling synoniem met wanorde. De diverse stappen naar een eigen dienst voor schoolgebouwen die in de loop van de

jaren 1950 werden genomen, bleken overigens niet echt te leiden naar een duidelijke toewijzing van een unilaterale bevoegdheid van het departement. Zo werd de Dienst der gebouwen zeker niet altijd in de organogrammen van het ministerie opgenomen.

In 1960 werd de naam van het departement veranderd in Ministerie van Nationale opvoeding en Cultuur. Daarmee werd aangegeven dat het culturele luik meer nadruk zou krijgen dan in het verleden. Parallel werd ook een eerste stap gezet naar een taalgebonden opdeling van het departement. Dat was een vrij delicate zaak. De eerste concrete plannen inzake de splitsing van het departement Openbaar onderwijs in een Nederlandstalig en een Franstalig ministerie werden geformuleerd in de winter 1939-1940, maar zij lokten zoveel misbaar uit dat ze bijna leidden tot de val van de regering. Na het herdopen van het departement in 1960 werd echter begonnen met de opdeling volgens taalrol, eerst van enkele minder belangrijke diensten, vanaf 1963 – parallel met de evolutie van de taalwetgeving – in steeds essentiëlere onderdelen van de administratie. Op 28 juli 1967 werd uiteindelijk het KB getekend waarmee het departement uitdrukkelijk zou worden opgedeeld naar taalregime. Met het KB van 25 september 1969 werd nog een stap verder gezet door het ministerie eenvoudigweg te splitsen in een Ministerie van Nationale opvoeding en Nederlandse cultuur en een Ministère de l'Éducation nationale et de la Culture française, waarvoor aparte ministers werden aangesteld. Aanvankelijk hadden de twee ministeries een zelfde organieke structuur, maar na verloop begonnen er zich, zoals te verwachten, enige verschillen te vertonen.

De eerste stappen van de staatshervorming hadden een belangrijke impact op deze departementen. Indien het overgrote deel van het onderwijs in 1970 voornog uit het pakket van gecommunautariseerde materies werd gelicht, dan werden de culturele materies wel degelijk toegeschoven aan de Cultuurraden van de respectieve gemeenschappen (deze bevoegdheidentransfer werd geregeld door de wetten van 3 en 21 juli 1971). De uitvoerende macht bleef echter berusten bij de nationale regering (meer bepaald bij de ministercomités voor gemeenschapsaangelegenheden). In een tweede fase, meer bepaald met de bijzondere wet van 8 augustus 1980, kwam de cultuurbegroting volledig terecht in de dotatie aan de gemeenschappen, werd het kunstonderwijs nu ook een gemeenschapsmaterie en bovendien kon de voor Cultuur bevoegde minister – zoals de andere leden van de gemeenschapsexecutieven – niet langer tot de nationale regering behoren. De quasi volledige communautarisering van het onderwijs werd echter pas doorgevoerd met de wijziging van het grondwetsartikel 59*bis* op 15 juli 1988, een communautarisering die overigens gepaard ging met een grondige herziening van het artikel 17 en met het voorzien van bevoegdheden voor het Arbitragehof inzake de bescherming van de in dat laatste artikel geëxpliciteerde rechten inzake onderwijs. De officiële overdracht vond plaats op 16 januari 1989. De grondwetsherziening van 1988 behield slechts drie bevoegdheden op het federaal niveau: het vastleggen van de schoolplicht, de bepaling van de minimumvoorwaarden voor diploma's, het pensioenregime van het personeel.

Voor de verdere institutionele evolutie inzake onderwijs verwijzen we naar het hoofdstuk over de instellingen van de gewesten en de gemeenschappen.

16.3. Archieven

De grote brand die het Ministerie van Openbaar onderwijs in 1947 in de as legde, heeft het grootste deel van de archieven van het departement vernietigd. Wat dus nog beschikbaar is, is vrij fragmentarisch en hoogst onvolledig, een situatie die overigens in de hand wordt gewerkt door de hoger beschreven bevoegdheidsverdeling wat de diverse onderwijsvormen betreft. Dit materiaal werd gaandeweg van inventarissen voorzien.

Inzake de Administratie schone kunsten en het Bestuur hoger onderwijs waren enige belangrijke archieven gedeponeerd in het Algemeen Rijksarchief (ARA), die naderhand door een "nieuw fonds", met dossiers van na 1947, zijn aangevuld. Daaraan kunnen ook de recenter gedeponeerde archieven van het latere Hoofdbestuur hoger onderwijs worden toegevoegd. Verder werden in het ARA nog stortingen verricht van archieven afkomstig van de administratie der internationale culturele betrekkingen, de internationale wetenschappelijke activiteiten voor de jaren 1970, de beursstudenten van de Raad van Europa, de Afdeling jeugd en sport. Het ARA bewaart voor de 19e en 20e eeuw uitvoerige collecties koninklijke en ministeriële besluiten aangaande het middelbaar en het hoger onderwijs. Die kunnen nuttig worden aangevuld met het kleine archief van het Comité van Wetgeving van het Ministerie van Binnenlandse zaken voor de eeuwwisseling 19e-20e eeuw. Het ARA bewaart een stuk archief van het Nationaal Fonds voor de Studiebeurzen voor de jaren 1960 en heeft ook de papieren voor de jaren 1970 en 1980 van de in 1964 gestichte Nederlandstalige Raad voor het Rijksonderwijs. Het RA Beveren heeft inspectiedossiers voor het lager onderwijs vanaf 1944 in bewaring. Voor het Technisch Onderwijs vormt het fonds Hogere Raad voor het technisch onderwijs, bewaard in het ARA, een bijzonder belangrijke bron, ook al gaat het slechts om minder dan 2 strekkende meter. Voor de oorlogsjaren, zijn een beperkt aantal subsidiedossiers bewaard van de toenmalige Directie technisch onderwijs. Het RA Beveren bewaart archief voor het zeevisserijonderwijs vanaf 1926. In het archief van het Mijnwezen, eveneens bewaard in deze instelling, bevinden er zich ook enige dossiers over het technisch onderwijs. In het ARA wordt van het Ministerie van Binnenlandse zaken archief bewaard van de administratie van bewaarscholen, lager onderwijs en van het daaraan verbonden normaalonderwijs voor de periode 1846-1912.

Volgende inventarissen ontsluiten voormelde bescheiden :

COSEMANS (A.), DE BOCK-DOEHAERD (R.). *Enseignement supérieur*. Brussel, 1988.
VLEESCHOUWERS (C.), POLART (M.-T.). *Ministère de l'Intérieur. Enseignement gardien, primaire et normal. Registres*. Brussel, 1994.

DE BOCK-DOEHAERD (R.), herzien en aangevuld door DEPOORTERE (R.). *Inventaire des archives de l'administration de l'enseignement supérieur. Nouveau fonds (1831-1953)*. Brussel, 1995.

Ministère de l'Instruction publique. Inventaire des arrêtés royaux et ministériels concernant l'administration de l'enseignement supérieur (1831-1898). Brussel, 1995.

Ministère de l'Instruction publique. Inventaire des arrêtés royaux et ministériels concernant l'enseignement moyen (1830-1928). Brussel, 1995.

- VAN DER CRUYSSSEN (C.). *Inventaris van het archief van de Nederlandstalige Nationale Raad voor het Rijksonderwijs (1964), 1970-1987*. Brussel, 1996.
- POLART (M.-T.). *Inventaire des archives du Conseil supérieur de l'Enseignement technique (1874-1941)*. Brussel, 1996.
- THERRY (M.). *Koninklijke, Ministeriële en andere Besluiten voorbereid door het Bestuur van het Hoger Onderwijs, Wetenschappen en Letteren (1900-1922) enz.* Brussel, 1997.
- LELOUP (G.). *Plaatsingslijst van het archief van de afdeling Jeugd en Sport van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap. Overdracht 2005 (1962-2005)*. Brussel, 2005.
- DROSSENS (P.), DE SMET (S.), VAN HAECHE (L.), WAUTERS (S.). *Inventaris van het archief van de directie Technisch Onderwijs*. Brussel, 2006.
- IDEM. *Inventaris van het archief van het bestuur Hoger Onderwijs en Wetenschappelijk Onderzoek*. Brussel, 2006.
- DE SMET (S.). *Inventaris van het archief van de Inspectie Basisonderwijs en zijn rechtsvoorgangers. Overdracht 2005 (1944-1998)*. Beveren, 2006.
- DROSSENS (P.), VAN HAECHE (L.). *Inventaris van het archief van de Algemene Diensten Onderwijs en Zeevisserijonderwijs (1926-1990)*. Brussel, ter perse.

De archieven van de Koninklijke Bibliotheek en van de Rijksuniversiteit Gent, beide instellingen die onder het bewuste ministerie ressorteerden, werden geïnventariseerd:

- VLEESCHOUWERS (C.). *Inventaris van het archief van de Koninklijke Bibliotheek Albert I*. Brussel, 1979.
- SIMON-VAN DER MEERSCH (A.-M.). *Inventaris van het archief van de Rijksuniversiteit te Gent (1817-1975)*. Brussel, 1978 (Bijlagen: Gent, 1980).

Gegevens over de rol van de ministers en hun kabinetten kunnen worden teruggevonden in de privé papieren van politici of topambtenaren. Rijk zijn de persoonlijke papieren van Camille Huysmans (minister van Wetenschappen en Kunsten van 1925 tot 1927, van Openbaar onderwijs van 1947 tot 1949), bewaard in het AMVC-Letterenhuis. De papieren van Jules Destrée (minister 1919-1921), een kleine collectie die consulteerbaar is in het ARA, blijken in feite niet veel meer te zijn dan enige kabinetsdossiers van Destrée zelf en kennelijk ook enkele dossiers die werden geërfd van zijn katholieke voorganger Alphonse Harmignie (1918-1919). Kabinetsdossiers zijn ook terug te vinden in de privépapieren van Gaston Colenbunders, kabinetschef van meerdere socialistische ministers in de jaren 1970, die zijn gedeponneerd in het AMSAB-ISG. Het zeer uitgebreide archief van het kabinet van CVP-onderwijsminister Daniël Coens (minister 1981-1992) bevindt zich in KADOC. Het ARA bewaart verder de papieren van Marcel Nyns, secretaris-generaal van het departement in de jaren 1930 en tijdens de Tweede Wereldoorlog, archief ontsloten door:

- THIELEMANS (M.-R.), VLEESCHOUWERS (C.). *Inventaire des archives de Marcel Nyns*. Brussel, 1996.

16.4. Publicaties

- Bulletin administratif du Ministère de l'Instruction publique.* Brussel, 1878-1884.
- Bulletin du Ministère de l'Intérieur et de l'Instruction publique.* Brussel, 1884-1907.
- Bulletin du Ministère des Sciences et des Arts – Mededelingen van het Ministerie van Wetenschappen en Kunsten.* Brussel, 1907-1932.
- Bulletin du Ministère de l'Instruction publique – Mededelingen van het Ministerie van Openbaar onderwijs.* Brussel, 1933-1960.
- Documentatie – Documentation.* Brussel, 1950-?.
- Cahiers JEB – Jeunesse. Education populaire. Bibliothèques publiques.* Brussel, 1957-.
- Bladen van het Ministerie van Nationale opvoeding en Cultuur.* Brussel, 1959-1961.
- Wekelijkse tijdingen van het Ministerie van Nationale opvoeding en Cultuur.* Brussel, 1961-1970.
- Jaarverslag van het Ministerie van Nationale opvoeding en Cultuur – Rapport annuel du Ministère de l'Education nationale et de la Culture.* Brussel, 1961-1966.
- Bulletin du Ministère de l'Education nationale et de la Culture – Bulletin van het Ministerie van Nationale opvoeding en Cultuur.* Brussel, 1961-1969.
- Informatieblad – Information.* Brussel, 1966-?.
- Open deur. Tijdschrift van het Ministerie van Nederlandse cultuur.* Brussel, 1969-.
- Bulletin van het Ministerie van Nationale opvoeding en Nederlandse Cultuur.* Brussel, 1969-? (Franse uitgave: *Bulletin du Ministère de l'Education nationale et de la Culture française.* Brussel, 1969-?).
- Ministère de l'Education nationale. Revue.* Brussel, 1984-?.
- Informatieblad van het Ministerie van Nationale opvoeding.* Brussel, 1966-1989.
- Bijzonder uitgebreide informatie kan worden teruggevonden in de *Rapports triennaux – Driejaarlijkse verslagen* over de grote sectoren van het onderwijs (lager, middelbaar en hoger). Deze rapportering aan de kamers was gewoonlijk voorzien door de organieke wet die de desbetreffende onderwijstak regelde. In de 19^e eeuw verschenen deze rapporten regelmatig, maar in het begin van de 20^e eeuw kwam er duidelijk de klad in. Er kwamen onderbrekingen en na de Eerste Wereldoorlog viel de publicatie stil. Na de Tweede Wereldoorlog werd er korte tijd weer aangeknoopt met de traditie door de publicatie van een nieuwe reeks, die alle niveaus en types samen behandelde.
- Rapport triennal sur l'état de l'enseignement moyen en Belgique, présenté aux Chambres législatives.* Brussel, 1830-1911 (met onderbrekingen).
- Rapport triennal sur la situation de l'instruction primaire en Belgique, présenté aux Chambres législatives.* Brussel, 1843-1929 (met onderbrekingen).
- Situation de l'enseignement supérieur donné aux frais de l'Etat. Rapport triennal présenté aux Chambres législatives.* Brussel, 1849-1924 (met onderbrekingen).
- Rapports triennaux – Driejaarlijkse verslagen.* Brussel, 1945-1953.
- Voor het technisch onderwijs verschenen er op het einde van de 19e en in het begin van de 20e eeuw enkele rapporten, niet onder auspiciën van Binnenlandse zaken of Wetenschappen en Kunsten evenwel, maar wel door toedoen van het Ministerie van Nijverheid en Arbeid. Ook voor het landbouwonderwijs werden dergelijke verslagen geproduceerd door het bevoegde ministerie (we vermelden

deze publicaties hier, hoewel ze formeel werden voortgebracht door andere ministeries die deze materie onder hun bevoegdheid hadden):

Rapport sur la situation de l'enseignement industriel et professionnel en Belgique présenté aux Chambres législatives par M. le Ministre de l'Industrie et du Travail. Brussel, 1884-1910.

Situation de l'enseignement (vétérinaire et) agricole: rapport triennal présenté aux Chambres législatives par le ministre de l'Agriculture et des Travaux publics. Brussel, 1870-1923 (met onderbrekingen).

De opeenvolgende ministeries van onderwijs verzorgden diverse publicaties met statistische reeksen, met nogal wat variatie in de titel van eenzelfde reeks:

Statistisch jaarboek van het onderwijs. Brussel, 1956-1992 (variante titel: *Statistieken Nederlandstalig onderwijs in België*, 1973-1976).

Statistische informatiebrochure. Brussel, 1989-.

Annuaire statistique de l'enseignement. Brussel, 1956-1972.

Etudes et documents de la direction générale de l'organisation des études. Brussel, 1973-1988.

Communauté Française. Ministère de l'Education, de la Recherche et de la Formation. Annuaire statistique. Brussel, 1988-1994.

Vanaf het begin van de 20e eeuw tot medio jaren 1950 verschenen uitstekende publicaties van wetteksten, voorbereidende stukken, koninklijke besluiten en rondzendbrieven, telkens voorzien van al dan niet omstandige commentaren. Zo kwamen er in de eerste jaren van de 20e eeuw publicaties over het middelbaar onderwijs op de markt van de hand van Louis De San. De meest consistente en gezaghebbende reeks, die niet alleen alle onderwijstypes behandelt maar ook frequent geactualiseerde heruitgaven bevat, werd verzorgd door Léon Bauwens, topambtenaar op het departement, hierin soms bijgestaan door andere specialisten.

16.5. Bronnenpublicaties

Het Algemeen Rijksarchief publiceerde een reeks statistieken omtrent het lager onderwijs voor de periode 1830-1992:

MINTEN (L.), DEPAEPE (M.), M. DE VROEDE (M.) e.a. *Les statistiques de l'enseignement en Belgique.* Brussel, 1991-1996, 5 dln.